УДК 821.161.2-31.09 + 929 Андрухович

А. І. Пройдаков

ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІСТИЧНОГО ТЕКСТУ У РОМАНІ „ЛЕКСИКОН ІНТИМНИХ МІСТ” ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

На сучасному етапі багаторівневий процес формування України як нації отримав нагоду продовжити свій динамічний та інтенсивний розвиток в умовах незалежного функціонування. Невід’ємною частиною встановлення центру культурних та значущих суспільних явищ є місто як пріоритетне середовище створення громадської думки і нових мистецьких концепцій. Місто, відповідно до поглядів Х. Ортеги-і-Гасета, представляє сучасне життя, репрезентує сучасний спосіб мислення, спосіб життя людей взагалі.

Зростання чисельності міст обумовлюється привабливістю ефективної реалізації інформаційної функції (стрімкий розвиток новітніх технологій і комунікаційних засобів на початку ХХІ століття) та ймовірністю задоволення фінансових потреб, оскільки фактично місто стає тлом здійснення науково-технічної революції і джерелом високої продуктивності праці. Тому у літературних творах спостерігаємо особливий вектор спрямованості на духовний світ людини, адже „розгляд всебічних проблем людини зміщується в площину міста, мегаполіса, у центрі уваги стоять питання ролі й значення міста в історичному розвитку людства” [1, с. 11].

Місто є одним з найцікавіших об’єктів дослідження, оскільки воно у певній детермінації інтерпретується людиною, передає важливу інформацію, подає численні натяки та алюзії, містить завуальовані коди і смисли. Урбаністичні тенденції у творах світової літератури стають дедалі відчутнішими та більш виразними. „Образи міст вже давно захоплюють розуми та енергії тих, хто відданий „людяності”” [2, с. 25]. Письменники порушують проблеми взаємовідносин людини і міста, особливості зміни внутрішнього світу персонажів за нових умов проживання у великих містах, а також розкривають сутність міських знаків у формуванні нового способу життя і мислення.

Певна сукупність знаків обумовлює створення нових ідейних підтекстів та смислових навантажень, що зберігає у собі місто. Архітектурні пам’ятки, вулиці, сквери, площі, будинки, фонтани, будівлі створюють особливий колорит того чи іншого міста. Ці топоніми передають мешканцеві актуальну знакову інформацію, що містить елементи історичної пам’яті, автентики місця, символічного наповнення. Процеси декодування міських відомостей є важливою складовою урбаністичної літератури. „… Зокрема, відвідування пам’ятників стає при цьому специфічно дорогоцінною справою, хочеться особливо палко заринутись у таємниці того, про що вони говорять” [2, с. 25].

Зазначимо, що детальний рівень аналізу складових урбаністичного тексту дозволяє читачеві простежити особливості внутрішньої будови твору, з'ясувати семантичний аспект значення використання окремих локусів і топосів, лабіринта і палімпсеста, а також розкрити особливості „маски" персонажів, що залишається прихованою для читача відповідно до ідейних засад постмодернізму. На наш погляд, урбаністичний текст знаходить своє втілення у творчості представника сучасної української літератури та поетичного угрупування „Бу-Ба-Бу" Юрія Андруховича.

У центрі зацікавлень багатьох сучасних дослідників є категорія тексту. Художній текст постає у певній сукупності знаків, поєднаних між собою у цілісному смисловому комплексі. Концептуальній сфері тексту характерні „множинність смислів", принципова відкритість, незавершеність значень, що не піддається визначенню та ієрархізації збоку владних структур" [3, с. 1022]. Детальному розглядові текстових питань та теорій присвячені дослідження М. Анциферова „Шляхи вивчення міста як соціального організму", Р. Барта „Від твору до тексту", М. Бахтіна „Питання літератури та естетики", М. Бютора „Місто як текст", Ю. Лотмана „Структура художнього тексту", В. Топорова „Петербурзький текст російської літератури" та інших вчених. Особливості створення урбаністичного тексту та принципи відображення локалізації дій у творах досліджують сучасні літературознавці Т. Вєнєдіктова, Д. Московська, В. Прокоф'єва, В. Фоменко.

Важливими складовими урбаністичного тексту є поняття „локус" і „топос", що увійшли до філології з філософії та природничих наук. „Ці терміни введено до наукового тексту без конкретної семантизації, вони часто поєднуються та взаємозамінюються..." [4, с. 87]. Проте останні дослідження засвідчили, що „філологи називають „локусом" закриті просторові образи, „топосом" – відкриті (локус міста, топос степу) " [4, с. 88]. Як відзначає Т. Субботіна, „локус – це простір, що включено до культурного тексту, має прив'язаність до конкретного місця... " [5, с. 112]. Розгляд локусів і топосів у творчості письменника дозволяє виразніше визначити особливості семантичної побудови твору та ідейної структури художнього тексту.

Роман „Лексикон інтимних міст" Ю. Андруховича було написано 2011 року. Сам автор зазначив підзаголовок „довільний посібник з геополітики та космополітики", прагнучи акцентувати увагу на фантасмагоричності та ірреальності подій, що знайшли втілення у творі.

Письменник подає історії про 111 міст, які так чи інакше пов'язані з його життям і творчим шляхом. Проте водночас зазначає, що „ця книжка про міста, які стали чимось більшими – вони стали Місцями, причому особистими, мов ерогенні зони, й інтимними. Місцями, ознакованими на мапах як міста" [6, с. 9]. Таким чином, відзначаємо концентрацію уваги на особливій ролі міста у житті сучасного індивіда.

Зауважимо, що важливе значення в урбаністичному тексті твору посідає топонім та його особливий вид „урбанонім". „Урбаноніми – вид топоніма, власна назва будь-якого внутрішньо міського топографічного об'єкта" [5, с. 112]. Урбаноніми є своєрідними носіями історичної пам'яті міста, оскільки концентрують у собі знання та кодову інформацію про той чи інший територіальний об'єкт. Вони є важливими елементами створення урбаністичного тексту, адже назва та ім'я певного об'єкта міста є важливою ознакою, що свідчить про власну присутність у навколишньому світі.

У романі слід проаналізувати особливості створення урбаністичного тексту. Так, важливим є дослідження тексту Берліна як яскравого зразка західноєвропейського міста з суто специфічними характеристиками. У свою чергу урбаністичний текст Берліна складається з локусів, лабіринта, палімпсеста. У розділі про Берлін зустрічаємо характерні локуси підчас спогадів автора, де локалізуються певні події: кафе, Шарлоттенбург, вокзал Ліхтенберг, площа Александерплятц, ріка Шпреє, підземні переходи.

Цілком оригінальними є особливості Берліна у порівнянні з іншими містами. Автор спостерігає „за Берліном таке, чого не вдається спостерегти за всіма іншими містами", наголошуючи на тому, що „з Берліном варто пробувати будь-що, він є місцем для спроб" [6, с. 39]. Ймовірно велика кількість проб означає насамперед ймовірність здійснення вибору у різних життєвих ситуаціях, це фактично тотожно поняттю „свободи", про яку так часто йдеться у творах Ю. Андруховича.

Автор зізнається у почуттях любові до Берліна, мотивуючи це „передусім особливим відчуттям легкості та відкритості, завдяки якому в Берліні вдається все" [6, с. 46]. Письменник наголошує на принципах пізнання міста, що перетворюється на символічне осягнення світу: „У Берліні мені дають ключа від помешкання, а він виявляється ключем від міста. А часом і від світу" [6, с. 46].

Натомість Москва постає уособленням відсутності демократичних цінностей. У площинах міста панують характерні риси: атмосфера абсолютної несвободи, відсутність морально-ціннісних принципів, прагнення до задоволення винятково елементарних матеріальних проблем. Образ міста зазнає реконструкції під впливом зовнішніх факторів. „Центр, який усе ще намагався щосили стримувати провінції, не міг собі порадити із самим собою" [6, с. 300]. Важливим є локус Арбата, що виступає символом нового вектору розвитку імперської столиці: „Арбат з його промоклими художниками, захриплими поетами-інвективістами, вицвілими бардами, облізлими джазменами, жонглерами… здавався мені, – і, можливо, таки був – найживішим нервом у згаданому епіцентрі розпаду" [6, с. 306].

У цьому випадку можемо визначити, що текст постає не стільки як своєрідний і правдивий голос Москви, скільки як текст мешканців міста самого автора. Москва характеризується обмеженістю у різних

сферах діяльності, але насамперед висуває ліміти та заборони для волевиявлення думок особистості, позбавляє її права вибору.

Текст роману сповнений алюзій та кодів, що розкривають сутність імперської влади. „Кожен художній текст створюється як унікальний, сконструйований знак особливого змісту" [7, с. 34].

Автор вдається до деконструкції національних міфів про ідеалістичний образ Києва як духовної столиці українського менталітету. „У Києві практично не лишилось місць, де збереглася б енергетика часу. Раніше можна було почати мандрівку від Університету попри Золоті Ворота, Софію, через Андріївський узвіз, зробити коло на Подолі, піднятися Володимирським узвозом, збочити на Володимирську гірку, а тоді повз Маріїнку вийти на Липки і повернутися додому через Бесарабку. І всюди були сліди – людей, подій, історії. А тепер місто нічим не пахне. У ньому не залишилося замкнених кіл, де можна сховатися від самого себе. Місто замацали, захапали, зачовгали подихами, згуками, кроками" [6, с. 226].

Таким чином, втілюються урбаністичні тенденції, згідно з якими значна частина українського населення залишає провінційні райони та емігрує до великого столичного міста, нехтуючи патріотичними принципами. Внаслідок цих процесів утворюється „місто як єдине місце, в якому концентрується усе життя країн, у той час, як усе інше в'яне" [8, с. 47].

Домінантним у романі стає мотив підкорення мегаполіса мешканцем однієї з колонізованих республік СРСР. Москва, Берлін, Нью-Йорк, Прага – це величезні мегаполіси, потрапити до яких є заповітною мрією пересічної людини. Столиця та центр перетворюється на „місто, дух якого, його політичні та економічні методи, його цілі та рішення панують над землею, над країною" [9, с. 98]. Але не кожен „провінціал" залишає власні погляди та пріоритети, проте натомість обирає чужі для себе цінності. Вирішальний вплив у цьому факторі здійснює символічна близька присутність локусів міста. Отже, велике місто виконує своєрідну „демонічну" роль, водночас зваблюючи очевидними перевагами матеріального характеру, проте слугує джерелом моральної деградації та духовного занепаду. „Усе тепер провінція – і село, і мале місто, і велике місто, за винятком світової столиці" [9, с. 101].

При створенні описів факультету філології Белградського університету письменник також використовує прийоми відображення запахів та звуків, що уособлюють локальні особливості місця: „Дівчата волого виспівували в тому пташиному саду"; „…уже на сходах почув той пташиний грай, що ним повнилася будівля"; „…вони щебетали, тьохкали і заливалися трелями, всі разом і кожна зокрема" [6, 35 – 36].

Контексти кольорів та запахів слугують елементами розкриття особливостей єдності структури урбаністичного тексту, оскільки „текст не є звичайною послідовністю знаків у проміжку між зовнішніми

кордонами. Тексту властива внутрішня організація, що перетворює його на синтагматичному рівні у структурну цілісність" [7, с. 63].

Львів у романі постає лабіринтом, вихід з якого повинен віднайти головний герой і тогочасне суспільство. Лабіринт – „це свого роду світовий план, в якому будь-якому приміщенню (у залежності від місцезнаходження) присвоєно символічне географічне найменування" [3, с. 533].

У львівському лабіринті простежуємо такі фіксації пересувань персонажів: „Герой пускатиметься у безконечно довгий нічний лабіринт"; „..він шукатиме у своєму місті всі інші міста"; „…переходячи з одного кварталу до іншого, герой насправді мандруватиме багатьма країнами – трохи Вірменією, а трохи Грецією чи навіть Ефіопією" [6, с. 279 – 281].

Пересування персонажем лабіринтами міста дозволяє здійснити детальний аналіз внутрішнього світу особистості і відобразити особливості взаємозв'язку між моделлю навколишньої реальності та текстуальними просторовими характеристиками, а також поєднати із історичними процесами розвитку міста і держави.

Можемо зазначити, що Львів постає також у вигляді класичного палімпсеста, оскільки вона дає нам змогу читати те, що вже відбувалось протягом тривалої історії. Палімпсест представляє певне нашарування та концентрацію історичної пам'яті: „Львів був замінником чогось, до чого дістатися неможливо" [6, с. 261].

Одночасно аналізуємо особливості відображення Львова у контексті свого географічного розташування: „Він розпадався на фрагменти якихось парижів, римів, праг і будапештів, посилено симулюючи Захід усюди, де тільки міг" [6, с. 280]. Кожен топонім, що знайшов своє відображення у тексті (площа Ринок, Домініканський собор, оперний театр, Личаківський цвинтар), уособлює собою дух та приналежність до великої та видатної історії.

Отже, у романі „Лексикон інтимних міст" Ю. Андруховича чітко виокремлюються особливості складових урбаністичного тексту, зокрема вагому функцію виконує відображення локусів, лабіринтів, палімпсесту. Міста набувають персоніфікації і можуть поставати у вигляді своєрідного лабіринту, територіальними просторами яких пересуваються персонажі з метою обстоювання світоглядних позицій власної особистості. Складові урбаністичного тексту містять завуальовану смислову та кодову інформацію, що виступає у єдності із структурною та семантичною сферами. Зазначена тема є актуальною та перспективною і стане предметом наших подальших розвідок.

Список використаної літератури

1. Фоменко В. Г. Місто і література: українська візія: Монографія / В. Г. Фоменко. – Луганськ: Знання, 2007. – 312 с.
2. Анциферов Н. П. „Непостижимый город…" Душа Петербурга.

Петербург Достоевского. Петербург Пушкина / Н. П. Анциферов. – Спб.: Лениздат, 1991. – 335 с. **3. Новейший энциклопедический словарь.** – М.: АСТ; Астрель; Транзиткнига, 2004. – 1424 с. **4. Прокофьева В. Ю.** Категория пространство в художественном преломлении: локусы и топосы / Прокофьева В. Ю. // Вестник ОГУ. – 2005. - № 11. – с. 87 – 94. **5. Субботина Т. В.** Локус, топос, урбоним, микротопоним: к вопросу о содержании пространственных понятий / Т. В. Субботина // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 24 (239). – С. 111 – 113. **6. Андрухович Ю.** Лексикон інтимних міст. Довільний посібник з геопоетики та космополітки/Юрій Андрухович. – К.: Meridian Czernowitz, Майстер книг, 2011, – 480 с., іл.. **7. Лотман Ю. М.** Об искусстве / Ю. М. Лотман. – Санкт-Петербург: Искусство–СПБ, 2005. – 704 с. **8. Шпенглер О.** Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. Т. 1. Образ и действительность / Пер. с нем. Н. Ф. Гарелин. – Мн.: ООО „Попурри”, 1998. – 688 с. **9. Шпенглер О.** Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Т. 2. Всемирно-исторические перспективы / Пер. с нем. и примеч. И. И. Маханькова. – М.: Мысль, 1998. – 606 с.

Пройдаков А. І. Особливості урбаністичного тексту у романі „Лексикон інтимних міст” Юрія Андруховича

У статті розглядаються особливості створення урбаністичного тексту, що знайшли своє відображення у романі Лексикон інтимних міст” Юрія Андруховича. Автор звертає увагу на особливу роль складових урбаністичного тексту, що містять завуальовану смислову та кодову інформацію, що виступає у єдності із структурною та семантичною сферами. У роботі зроблено акцент на розкритті ролі міста та часово-просторових площин в обумовленні структурної єдності аналізованого твору.

Таким чином, у романі Ю. Андруховича „Лексикон інтимних міст” міста набувають персоніфікації і можуть поставати у вигляді своєрідного лабіринту, територіальними просторами яких пересуваються персонажі з метою обстоювання світоглядних позицій власної особистості. Складові урбаністичного тексту містять завуальовану смислову та кодову інформацію, що виступає у єдності із структурною та семантичною сферами.

Ключові слова: урбаністичний текст, місто, лабіринт, локус, топос, урбанонім, провінційність.

Пройдаков А. И. Особенности урбанистического текста в романе „Лексикон интимных городов” Юрий Андруховича

В статье рассматриваются особенности создания урбанистического текста в романе „Лексикон интимных городов” Юрия Андруховича. Автор обращает внимание на особую роль составляющих урбанистического текста, которые содержат завуалированную

смысловую и кодовую информацию, выступают в единстве со структурной и семантической сферами. В работе сделан акцент на раскрытии роли города временно-пространственных плоскостей в обусловленные структурного единства рассматриваемого произведения.

Таким образом, в романе Ю. Андруховича „Лексикон интимных городов" города приобретают персонификации и могут возникать в виде своеобразного лабиринта, территориальными пространствами, в которых передвигаются персонажи с целью отстаивания мировоззренческих позиций собственной личности. Составляющие урбанистического текста содержат завуалированную смысловую и кодовую информацию, выступают в единстве со структурной и семантической сферами.

Ключевые слова: урбанистический текст, город, топос, урбаноним, лабиринт, провинциальность.

Proydakov A. I. The Peculiarities of the Urban Space's Creation in the Novel „The Lexicon of Intimate Cities" of Yuri Andrukhovych

In the works of modern Ukrainian literature we follow a special direction of artists on the reflection of spiritual evolution of characters which they sustain during their staying in the urban space. Different levels of the urban space's creation allow the reader to do the advanced analysis of the personality's inner changes, follow the regularities of interaction between human and society.

The given article features the creation of an urban text, reflected in the novel „The lexicon of intimate cities" by Yuriy Andruhovych. Author draws attention to the special role of urban components in the text containing veiled semantic code and information stands in unity with the structural and semantic fields. Author focuses on the role of disclosure and temporal-spatial planes in conditioning the structural unity of the test piece.

Thus, in the novel „The lexicon of intimate cities" of Y. Andrukhovych the peculiarities of the urban text's reflection play an important part. Components of urban text contain veiled semantic and code information that serves the unity of structural and semantic fields.

Keywords: urban text, city, a maze, locus, topos, urbanonim, provincialism.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2013 р.
Прийнято до друку 27.09.13 р.
Рецензент – д. філол. н., проф. Фоменко В. Г.